

1978 óta folyt a feltárás, 1984-ben volt az átadás, hogy a nemzet megint gyarapodjék: a *helyi tanács* mindenre figyelő vezetői, a *segítő intézmények*, a *régész* s az említett fáradozók mellett *H. Vladár Agnes* építész-tervező, *Tóth László* asztalos, *Szöllősi Mária*, *Antal András* iparművészek és valamennyien kétkézi munkával, ésszel és pénzzel támogatták ezt az ügyet, hogy beirhassák naplójukba Széchenyi István néhány sorát: „*épületek, melyekben a nemzet kincsei tartatnak . . . szép hidak, jó utak . . . mindenki sorsát javítják s emelik . . . s jobban kielégítik lelkünket, mint közönséges pénzfecsérlésünk.*”

Tóth Sándor

Czuczor Gergely Komáromban

1829 nyárutójának egyik délutánján egy magas, szakállt és bajuszt viselő papi ember sietett végig Komáromban a Rác utcán, testes bőrdíjával, jövet a Piac térről, a postakocsi megállójától. A híres Rác utcában — vagy ahogy városzerzte emlegették, a Rácok utcájában — állt az erőd jellegű egyemeletes bencés kolostor. Ide tért be a fiatal pap-tanár. A bencés rend tanítórendként működött Komáromban, és 1649-től tartotta fenn a rendházzal szemben lévő gimnáziumot. (Az iskola eredetileg a jezsuita rend kezelésében volt.) Gyorsan elterjedt a híre, hogy az új pap-tanár, Czuczor Gergely Győrből jött, jól forgatja a tollat és verseket ír.

Az új pap-tanárt körülölgő szóbeszédnek valós alapja is volt. Czuczor ugyanis Győrött kötött örök hűséget a műsákkal, és ott kezdte meg azt a gazdag költői pályát, melyen annyi babér és tövis termett számára. Első sikereit költői munkáival aratta. A győri tartózkodás idejére esik két történelmi tárgyú eposza: az Augsburgi ütközet 4 énekben, melyet az Auróra közölt 1828-ban, és az Aradi gyűlés 5 énekben, melyet Toldy Ferenc adott ki Pesten 1824-ben. Erre az időszakra esik első nyelvészeti munkája is: A magyar nyelv tanítása gimnáziumokban címmel, ez a Tudományos Gyűjteményben jelent meg az 1828. év X. kötetében.

Az Andódon született és Érsekújvárott felnőtt pap-tanár — aki unokatestvére volt Jedlik Ányosnak, a híres fizikusnak — tipikusan a reformkor szülötte volt. Kortársa és eszmetársa Vörösmarty, Bajzán, Toldynak. Az utóbbihoz baráti kapcsolatok fűzték, és gyakran vendégeskedett Toldy Ferenc házában. A kortárs Erdélyi János, a Pályák és pálmák című művében így értékeli Czuczor írói egyéniségét: „Nem hasonlítva senkihez, különbözve mindenkitől, teljesen beillve a magyar irodalom fejlődésének első rangú hősei közé, mint önmagának műve, tanulmányainak férfiai áll Czuczor élő írói közt. Egyike a legmunkásabbaknak, sőt képviselője a nyelvművelés egyik, mindez ideig kevésbé magyarított s alkalmazott elvének.”

Czuczor Gergely Komáromban — tanári hivatása mellett — kedvező lehetőségeket talált a költészet művelésére is. A város gazdag kulturális hagyományokkal rendelkezett. Volt nyomdája, gimnáziuma kettő is, és az öregek ajkán még élénken élt Csokonai Vitéz Mihály komáromi tartózkodásának emléke. S történelmünk idején a Szombati és a Nagy Mihály utca sarkán álló ház udvarán már ott játszadozott egy négy év körüli szőke, gondör hajú kisfiú, akit úgy hívtak, hogy Jókay Móric. A városnak saját naptára is volt, a híres Komáromi Kalendárium, amely 1705-től jelent meg Weinmüller Bálint nyomdájában, évente több tízezer példányban. A XIX. század első harmadában az ismeretterjesztés és a tájékoztatás talán legfonto-

sabb fóruma az évente megjelenő kalendárium volt. Czuczor Gergely jól látta a Komáromi Kalendárium jelentőségét, és csakhamar annak szerkesztője lett. A XIX. század első felében általában csak két könyv volt található meg a jobb módú családoknál is. Egyik a családi biblia, amelyet nemzedékek használtak, a másik olvasmány pedig az évente cserélődő kalendárium, tele hasznos tudnivalóval, egészség, gazdaság, tudomány dolgában. Ilyen volt a kék táblás Komáromi Kalendárium is, amelynek fedőlapiján a bevehetetlen komáromi vár ékeskedett. Czuczor Gergely a Komáromi Kalendárium szerkesztésében kifejezett tevékenységét Mikszáth Kálmán így értékelte: „A Komáromi Kalendárium a legkapósabb könyv lévén a Kárpátoktól az Adriáig, a szép és a fényűzést szerető Weinmüller Franciska [a naptár tulajdonosa] pazar háztartást vihetett... Házánál leginkább férfiakat gyűjtött össze, kik közül különösen csinos és formás Czuczor Gergely Bencéstanárt és neves költőt tüntette ki kegyeivel. A pletykát, mendemondát mindig szerető Komáromban ezúttal is szívesen suttogtak mindenről. Ha Czuczort pesti barátai meglátogatták Komáromban, azokat mindig a szép Franciskához vitte, ahol — minekután a Komáromi Kalendárium szerkesztését elvállalta és Paprikás verseivel annak amúgy is ritka nagy népszerűségét még jobban fokozta — mintegy a házigazda szerepét játszotta. Ez volt Komáromban az olimposzi berek.” S hogy milyen varázslatos hitele volt ennek a naptárnak, arról ismét csak Mikszáth sorai tanúskodnak: „Annyira eltalálta adomáival, rigmusaival, jóvendőmondásaival a nép szája ízét, hogy a nép vakon hitt a Komáromi Kalendáriumnak, s alig várta évről-évre.”

Czuczor Gergely Komáromban részt vett az irodalom és kultúra minden ágában. Így csakhamar bekapcsolódik a szépen fejlődő színházi életbe. Minden évben többször is megjelentek a vándorszínészek Komáromban. A nyári időben a szigeti szabadtéri Arénában, míg télen a híres fogadóban, az „Arany Sas”-ban játszottak Thália papjai. Megfordultak itt olyan híres színészek, mint Megyeri, Lendvay, Hivatal Anikó, s az ország legnagyobb primadonnája: Déryné Széppataki Róza is. Czuczor tevékeny szerepet vállalt a helyi színházi életben. Az előadásokról és a művészekről bírálatokat jelentetett meg a Honművész című pesti folyóiratban. Előbb névtelenül, majd Szentandrásy álneven. Komáromban azonban hamarosan rájöttek, hogy ki rejtőzhet a nevezett álnév alatt, mivel a Benedek-rendi kolostor — Czuczor otthona — mellett állt a Szt. András templom. Az 1830-as évek elején Balog István, majd Fekete Gábor társulata működött Komáromban — nagy igekezettel, de nem sok sikerrel. Czuczor a Honművészből javító és segítő szándékkal szolt a helyi színjátszás és színészek helyzetéről, és a közönség hathatós támogatását kérte: „... kedvezéssel s pártfogással lenni a honiakhoz, melyek a műveltebb s szebb lelkek vágyait ki nem elégítik, nem mindig a magasabb műveltség nem léteinek, hanem inkább a nemzetesedés terjedésébeni igekezetének jele és bizonyága.” (Komáromi Lapok, 1883/17.)

A jó irányba fejlődő közizlés kialakításában nagy szerepet játszottak a bencés rend tanárai, ahogy ezt Szinnyei József írja A komáromi magyar színészet története c. művében: „A közszellemet nagy hatással voltak már akkor a Bencés-rend művelt tagjai, kiknek kezében volt a városi serdülő ifjúság nagy részének szellemi nevelése... Nevelésük mindig nemzetes volt és felvilágosult irányba történt...”

Czuczor, aki ekkor már országos hírnévű költő volt, nemcsak megjelenésével pártfogolta a színjátszást. Szokásban volt akkor a jelesebb művésznőket verssel tisztelni. Czuczor is versben dicsőítette a jutalomjátékát tartó Komlósynét, sőt versét ki is nyomtatta és az előadás előtt rölapokon szórták a közönség közé.

Balog István színésztársasága 1834 elején jött Pápáról Komáromba. Téli idején azonban nem játszhattak a szigeti Arénában, s ez vetette fel az állandó színházépület kérdését, amit egy névtelen pártfogó írásban is megfogalmazott (Honművész 1834/26.). A névtelen tudósító nem volt más, mint a helyi bencés gimnázium tanára, Czuczor Gergely, aki a színészekkel való kapcsolata miatt jobbnak látta, ha nevét homály fedi: „... ha kis városunk dúsabbjai közül valaki letenné talpkövére egy építendő nézőhelynek, az egész közönség összetevett vállakkal igekezne annak minél előbb leendő rendbehozásán, sőt bizonyon lehetne reményelni, hogy a nemes megye megnagy lelkű rendei is bő adakozásaikkal s hathatós pártfogásaikkal segélnék e nemes célnak kivételét”.

Balog István társulata 1834 márciusában fuzionált a Fekete-féle társasággal. Az egyesült szintársulat Fekete Gábor vezetésével alatt működött tovább. Czuczor tolla ezúttal sem késlekedett és alapos elemzés tárgyává tette az újonnan érkezett Fekete társaságot.

Rá jellemző költői humánummal viseltetett az 1831-es nagy kolerajárvány idején. Erről rendtárs, Kolta Virgil a következőket jegyezte fel: „Komáromban (Czuczor) mint tanár és pap nagy tevékenységet fejtett ki. Az 1831-es kolerajárvány alatt, bár nem volt kötelessége, a betegeket, akik őt kívánták, sorra látogatta s a halottakat temette. E tette papi jellemét s emberszeretetét a legszebb világításba helyezi”.

Czuczor Gergely, komáromi tartózkodása alatt érdemes műveket alkotott az irodalom terén is. A Komáromban töltött hat esztendő alatt két eposzt és egy elbeszélés-gyűjteményt írt. 1833-ban készítette el 4 énekből álló eposzát Botond címmel, amit az Auróra közöl. A város közönsége az eposzt ismerte, mert Czuczor részleteket hozott belőle a Komáromi Kalendárium 1831-es évfolyamában. Továbbá töredéket jelentetett meg a tervezett Hunyadiászról, amit ismét az Auróra közöl 1834-ben. A megvizsgált atya c. elbeszélő kötetét az Uránia 1830-as évfolyama közli. A Komáromban írt „Poetai munkáit” Pesten jelentette meg 1836-ban. A tervezett Hunyadiással összefüggő tanulmányt is írt Hunyadi János viselt dolgai címmel. A Hunyadiász 12 énekre tervezte, és 1829-ben kezdte meg. Az első három éneket elküldte Toldynak, aki tetszéssel fogadta Czuczor írását. 1832 telére már 8 ének volt készen. A nagy nekibuzdulás után azonban csökkent alkotókedve, és 1835. június 15-én Toldyhoz írt levelében már arról panaszkodott, hogy elhagyja költői ereje. A Hunyadiász első felét az Auróra közölte 1834-ben, míg második részét a Divatlap jelentette meg 1847-ben. A tervezett hatalmas eposz további részei azonban sohasem készülnek

el. Czuczor ekkor már egyre gyakrabban tekint a Magyar Tudományos Akadémia felé, és egyre inkább legnagyobb alkotása a Nagy szótár gondolata foglalkoztatja. A Hunyadiász azonban — befejezetlenül is — irodalmunk értékes alkotása. Az 1829-ben elkészült vázlatról írja Toldynak: „Már feljegyeztem a munka alapvonalját, a befolyó személyeket, ezeknek karaktereit, a főbb cselekedeteket s epizódokat. A cselekmény középpontjában Magyarország kulcsa, Nándorfehérvárnak 1456-os ostroma áll.” 1832. június 26-án Toldynak írt levelében arra kéri, hogy a Hunyadi Jánosról írt prózai dolgozatot olyan formán adja ki, mint az Aradi gyűlést, majd így folytatja: „Köszönöm, édes barátom, hogy munkálkodásra nógatni meg nem szűnöl. Valóban szükségem van oly hű baráti szívre, mert — ismétlem panaszomat — sok izet- len óráim megakasztanak igyekezetemben.”

Czuczor versei — Petőfiéhez hasonlóan — a népről szóltak, népies stílusban íródtak. Így sok verse a köznép ajkán őrződött meg, és népdalként énekelték. Ilyen például a Fűj, süvölt a Mátza szele, amit Kodály is feljegyzett népdalgyűjtő útján.

Erdélyi János jegyezte fel Czuczor „népdalairól”: „Czuczor igen sok dala nem az övé többé, hanem a népe, amely azokat lekapkodta ajkairól, különösen Komárom táján, Győr felé, a Rába-közön, de a Tisza mentében is: egy-kettő elfelejtheti, de a sokaság nem egykönnyen.” Erdélyi János népdalgyűjtésében Czuczor 23 verse szerepel. „Népdalai” nagyrészt az általa szerkesztett Komáromi Kalendáriumban jelen- tek meg.

A Győrött megkezdett nyelvészeti ténykedését Komáromban is folytatta. Értekezést írt Újításról a nyelvben címmel, amit a Tudománytár közölt 1834-ben. Komáromi tanárkodásának idején választották meg a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, 1831. február 17-én. 1835. szeptember 12-én pe- dig az Akadémia segédjegyzőjévé nevezték ki. Ugyanez év október 19-én hagyta el Komáromot és költözött Pestre.

Czuczor emléket régi iskolája, a komáromi Benedek-rendi gimnázium kegyelettel őrizte meg. A nagy költő halála után, az iskola önképzőköre a Czuczor Gyergely Önképzőkör nevet vette fel.

Dr. Szénássy Zoltán

Petőfi-szobor és Varga Ferenc-emléktábla Mezőkomáromban. Fejér megye szélén, a Sió magas löszpartján fekvő mezőföldi falu, Mezőkomárom példamutatóan ápolja és megbecsüli neves fiainak és történelmünk nagyjainak emlékét, melynek csíráját még dr. Zákonyi Ferenc, a Balaton-vidék neves kutatója, a település hajdani főjegyzője hintette el. Példás ügybuzgalma révén az 1940-es évek elején bízták meg Jálcis Ernő budapesti szobrász-

művészt Petőfi Sándor mellszobrának elkészítésével. A háború miatt nem állíthatták föl a műköbe faragott Petőfi-szobrot. Ünneppélyes avatására 1948. március 15-én került sor Mezőkomáromban. A szabadságharc centenáriumban legnagyobb költőnkrol neveztek el a község legrégebb utcáját, s az utca elején kialakított kis téren állították fel szobrát. A műköbe faragott plasztikát megviselte az idő vasfoga: vastag repedés keletkezett a fején és a talapzaton. A sérüléseket restaurálással már nem lehetett helyrehozni, ezért a Lajoskomáromi Nagyköz- ségi Közös Tanács — 1977 óta oda tartozik a település közigazgatásilag — úgy döntött, hogy újrafaragatják a szobrot. A Képző- és Iparművészeti Lektorátus megbízásából Garami László szobrász- művész sűttöi mészkőből készítette el hű másolatát.

Az anyagában megújult Petőfi-szobor ünneppélyes avatására 1986. március 14-én került sor. Mezőkomárom apraja-nagyja kivonult az eseményre. Csóbor Eszter igazgatóhelyettes avatóbeszédében fölidézte a márciusi ifjak helytállását, s vezé- rük, Petőfi Sándor alakját. A leleplezés után elbo- rították a szobor talapzatát az emlékezés koszorúi és virágcsokrai.

Két hónappal a szoboravatás után, 1986. május 26-án újabb rangos eseményt rendeztek a község- ben: leleplezték dr. Varga Ferenc állatorvos-pro- fesszor emléktábláját. Varga Ferenc 1835. október 15-én született Mezőkomáromban, s ő volt hazánk- ban az állatorvosi sebészet úttörője, első professzo- ra, az Állatorvosi Akadémia első igazgatója. Ava- tóbeszédében dr. Tamás László kandidátus, az Állatorvostudományi Egyetem tanszékvezető pro- fesszora idézte föl a neves előd pályafutását. A le- leplezés és koszorúzás után emlékkiállítás nyílt dr. Varga Ferenc állatorvos-professzor hagyatékából a helyi művelődési házban. (Ifj. Kálmán Gyula)

el. Czuczor ekkor már egyre gyakrabban tekint a Magyar Tudományos Akadémia felé, és egyre inkább legnagyobb alkotása a Nagy szótár gondolata foglalkoztatja. A Hunyadiász azonban — befejezetlenül is — irodalmunk értékes alkotása. Az 1829-ben elkészült vázlatról írja Toldynak: „Már feljegyeztem a munka alapvonalját, a befolyó személyeket, ezeknek karaktereit, a főbb cselekedeteket s epizódokat. A cselekmény középpontjában Magyarország kulcsa, Nándorfehérvárnak 1456-os ostroma áll.” 1832. június 26-án Toldynak írt levelében arra kéri, hogy a Hunyadi Jánosról írt prózai dolgozatot olyan formán adja ki, mint az Aradi gyűlést, majd így folytatja: „Köszönöm, édes barátom, hogy munkálkodásra nógatni meg nem szűnöl. Valóban szükségem van oly hű baráti szívre, mert — ismétlem panaszomat — sok izet- len óráim megakasztanak igyekezetemben.”

Czuczor versei — Petőfiéhez hasonlóan — a népről szóltak, népies stílusban íródtak. Így sok verse a köznép ajkán őrződött meg, és népdalként énekelték. Ilyen például a Fűj, süvölt a Mátza szele, amit Kodály is feljegyzett népdalgyűjtő útján.

Erdélyi János jegyezte fel Czuczor „népdalairól”: „Czuczor igen sok dala nem az övé többé, hanem a népe, amely azokat lekapkodta ajkairól, különösen Komárom táján, Győr felé, a Rába-közön, de a Tisza mentében is: egy-kettő elfelejtheti, de a sokaság nem egykönnyen.” Erdélyi János népdalgyűjtésében Czuczor 23 verse szerepel. „Népdalai” nagyrészt az általa szerkesztett Komáromi Kalendáriumban jelen- tek meg.

A Győrött megkezdett nyelvészeti ténykedését Komáromban is folytatta. Értekezést írt Újításról a nyelvben címmel, amit a Tudománytár közölt 1834-ben. Komáromi tanárkodásának idején választották meg a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává, 1831. február 17-én. 1835. szeptember 12-én pe- dig az Akadémia segédjegyzőjévé nevezték ki. Ugyanez év október 19-én hagyta el Komáromot és költözött Pestre.

Czuczor emléket régi iskolája, a komáromi Benedek-rendi gimnázium kegyelettel őrizte meg. A nagy költő halála után, az iskola önképzőköre a Czuczor Gyergely Önképzőkör nevet vette fel.

Dr. Szénássy Zoltán

Petőfi-szobor és Varga Ferenc-emléktábla Mezőkomáromban. Fejér megye szélén, a Sió magas löszpartján fekvő mezőföldi falu, Mezőkomárom példamutatóan ápolja és megbecsüli neves fiainak és történelmünk nagyjainak emlékét, melynek csíráját még dr. Zákonyi Ferenc, a Balaton-vidék neves kutatója, a település hajdani főjegyzője hintette el. Példás ügybuzgalma révén az 1940-es évek elején bízták meg Jálcis Ernő budapesti szobrász-

művészt Petőfi Sándor mellszobrának elkészítésével. A háború miatt nem állíthatták föl a műköbe faragott Petőfi-szobrot. Ünneplés avatására 1948. március 15-én került sor Mezőkomáromban. A szabadságharc centenáriumban legnagyobb költőnkrol neveztek el a község legrégebb utcáját, s az utca elején kialakított kis téren állították fel szobrát. A műköbe faragott plasztikát megviselte az idő vasfoga: vastag repedés keletkezett a fején és a talapzaton. A sérüléseket restaurálással már nem lehetett helyrehozni, ezért a Lajoskomáromi Nagyköz- ségi Közös Tanács — 1977 óta oda tartozik a település közigazgatásilag — úgy döntött, hogy újrafaragatják a szobrot. A Képző- és Iparművészeti Lektorátus megbízásából Garami László szobrász- művész sűttöi mészkőből készítette el hű másolatát.

Az anyagában megújult Petőfi-szobor ünneplés avatására 1986. március 14-én került sor. Mezőkomárom apraja-nagyja kivonult az eseményre. Csóbor Eszter igazgatóhelyettes avatóbeszédében fölidézte a márciusi ifjak helytállását, s vezé- rük, Petőfi Sándor alakját. A leleplezés után elbo- ritották a szobor talapzatát az emlékezés koszorúi és virágcsokrai.

Két hónappal a szoboravatás után, 1986. május 26-án újabb rangos eseményt rendeztek a község- ben: leleplezték dr. Varga Ferenc állatorvos-pro- fessor emléktábláját. Varga Ferenc 1835. október 15-én született Mezőkomáromban, s ő volt hazánk- ban az állatorvosi sebészet úttörője, első professzo- ra, az Állatorvosi Akadémia első igazgatója. Ava- tóbeszédében dr. Tamás László kandidátus, az Al- latorvostudományi Egyetem tanszékvezető pro- fesszora idézte föl a neves előd pályafutását. A le- leplezés és koszorúzás után emlékkiállítás nyílt dr. Varga Ferenc állatorvos-profeszor hagyatékából a helyi művelődési házban. (Ifj. Kálmán Gyula)

Türr István és a magyar vízgazdálkodás

(Pásztor Zoltán rebrója)

Hazánk a polgári forradalom felemásan megoldott, illetve megoldatlan problémáival érkezett a XIX. század második feléhez. A kiegyezést követően viszonylag gyors, de ellentmondásokkal és buktatókkal telített a tőkés fejlődés. Ebben a sajátos és bonyolult helyzetben az ország gazdasági életét a kapitalizmus irányába előrevivő termelőerők feilelesztése — ipar, mezőgazdaság, vasútépítés, hajózás, öntözés —, a közművelődés előmozdítása találkozott alapvető nemzeti érdekeinkkel. Ennek felismerése, az érdekében kifejtett széles körű és sokirányú szervező- és propagandatevékenység, gazdag nemzetközi tapasztalatainak és kapcsolatainak önzetlen felhasználása Türr István elévülhetetlen érdeme.

Türr István Baján született 1825. augusztus 11-én, és 1908. május 3-án halt meg Budapesten. 17 évesen a Pécssett állomásozó 52. gyalogezred önkéntes katonája lett. Az 1848-as forradalmi események kapcsán Lombardiába vezényelték, ahol átszökött az oszlok ellenőrzése alá tartozó piemonti területre. Megbízást kapott az olaszországi magyar légió megszervezésére és vezetésére. Közben mint katonaszökevényt az osztrák hatóságok halálra ítélték. A szabadságharc leverése után Svájc, majd néhány évre London volt tevékenységének színhelye, ahol tőzsdeügynökként dolgozva gazdag pénzügyi-közgazdasági ismereteket szerzett. A krími háború idején szerepet vállalt az angol—török hadseregben.

1856-ban Konstantinápolyban megismerkedett Ferdinánd Lesseps mérnökkel. Itt teremtette meg kapcsolatait a magyar emigráció több tagjával — Klapka, Teleki —, és vállalt bonyolult közvetítő szerepet. Nem szakadt meg összeköttetése az olasz forradalmárokkal sem, tevékeny résztvevője lett az olasz egyesítési mozgalomnak. Garibaldi közvetlen munkatársa volt. Érdemeiért altábornagyi rangot kapott. Nemzetközi hírnevét is az olasz nép szabadságharcában és az egységes Olaszország megteremtéséért folytatott küzdelem élvonalában vállalt szerepe alapozta meg.

Az 1867-es kiegyezés amnesztiát hozott Türr számára is. Hazatérve tanulmányozta az itthoni gazdasági viszonyokat. A kedvezőtlen tapasztalatok arra ösztönözték, hogy széles körű szervezőmunkába fogjon a gazdasági és a kulturális élet fellendítése érdekében. Sokirányú és több évtizedes hazai munkásságának központjában a *gazdasági kérdések* álltak. Széchenyihez hasonlóan azon volt, hogy a külföldön szerzett tapasztalatokat hazája fejlesztésére használja fel. Gazdaságpolitikai nézeteit azok a tanulmányai, cikkei, előadásai mutatják, amelyek a hitelről, a csatornaépítés, az öntözés, és a vízi közlekedés fejlesztéséről, az utakról, a magyar mezőgazdaság létfontosságú problémáiról írt vagy tartott.

A hosszabb távot követően fokozott patriotizmusa is közrejátszott abban, hogy 1868 márciusában, majd 1869 tavaszán beutazta az egész Bácskát. A látottak hatására széles körű szervezőmunkába kezdett a Ferenc-csatorna rekonstrukciója és bővítése érdekében. A tervezésben Klász Márton királyi építészeti felügyelő mellett olasz, francia és holland mérnökök is részt vettek. A 118 km hosszú Bezdán—Óbecse közötti Duna—Tisza-csatornát, a Ferenc-csatornát Kiss József és Kiss Gábor mérnökök a XVIII. század végén tervezték és 1793—1802 között építették. Türr István terve és munkája: a meglévő Ferenc-csatorna XIX. szd. második felében végrehajtott rekonstrukciója, valamint az új, 46 km hosszú Baja—Bezdán közötti tápcsatorna, és a Ferenc-csatornát a Dunával dél felé összekötő 68 km hosszú Sztapár—Újvidék közötti öntöző-hajózó csatorna, a volt Ferenc-csatorna építése 1871—1875, illetve 1871—1879 között.

Közben Türr egyre intenzívebben foglalkozott a magyar vízgazdálkodással, mint az egész gazdasági élet előmozdításának egyik eszközével. Elemezte a francia, az indiai, az angol, olasz és amerikai tapasztalatokat, a holland védműveleteket, a magyar folyószabályozás korábbi történetét. Mind a külföldi, mind a korábbi hazai tapasztalatokat az illetékes vezető szervek és a közvélemény figyelmébe ajánlotta olyan összehasonlításokkal és következtetésekkel, amelyek a konkrét magyar viszonyoknak felelnek meg. A mezőgazdasági termelés fejlesztése érdekében különösen fontosnak tartotta a csatornázást. Hangsúlyozta, hogy a szorgalmas öntözés csak gondos megművelés és kellő trágyázás mellett hozhat kedvező eredményt.

1879-ben — a szegedi árvízkatasztrófa évében — több alkalommal tartott beszédet. Ugyanebben az időszakban emlékirattal fordult a kormányhoz. Egyre szuggesztívebben akarta magával ragadni és megnyerni a közvéleményt a vízgazdálkodással kapcsolatos problémák megoldásához. Rámutatott, hogy a Bánság felvirágzását mindenképpen előmozdította a Béga-csatornának köszönhetően, hiszen a korábbi mocsaras gazdag termőföldekké lettek. Az Alsó-Bácska meggazdagodása, virágzóvá tétele döntő mértékben a Ferenc-csatorna létrehozásának volt a következménye. A közvéleményre jelentős hatást gyakorolt 1879. november 23-án elmondott beszédét így fejezte be: „Nem tengerentúli expedícióra hívom én fel Önöket, hanem a tenger által adományozott földünk, hazánk és országnak a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem terén virágzóvá tételére. Ha azt akarjuk, hogy az isten segítsen, kezdjünk magunkon segíteni.”

Hazánk a közlekedés fejlődésében is sajátos utat járt. A polgári fejlődésben előrehaladottabb nyugat-európai országokban a vasutak elterjedése előtt nagy csatornázási munkálatokat hajtottak végre. A megépített csatornák bonyolódott le a termékek szállításának jelentős része, s ez mind a mezőgazdaság, mind pedig az ipar fejlődését nagymértékben elősegítette. A gyors fejlődésnek induló vasúti közlekedés már viszonylag fejlett vízi úthálózatot talált. Nálunk a vasútépítés gyors üteme a vízi közlekedést háttérbe szorította, de figyelemre méltó, hogy ennek ellenére igen hamar felismerték a két közlekedési eszköz, a vasút és a víz egymást kiegészítő jellegét és összehangolásának szükségességét.

Magyarországon a XIX. század közepén még nem volt kiépített hajózható csatornarendszer, aminek hiányát a vasútépítés — kétségtelenül indokolt és az egész ország gazdasági életére kiható — fokozott üteme sem tudta ellensúlyozni. A kormány nagy erővel karolta fel a vasútépítés ügyét. Rövid idő alatt hatalmas összegeket fordítottak a vasutak építésére, de ez — a fejlődés elősegítése mellett — hozzájárult az államháztartás egyensúlyának megbomlásához is. Ezek a körülmények a nemzetközi tapasztalatokkal együtt tovább erősítették Türr Istvánban a vizek szabályozásának és az egész országot átfogó hajózható csatornák kiépítésének gondolatát.

A jórészt külterjes, monokulturális (kenyérgabona) mezőgazdasággal rendelkező Magyarországon — elképzelése szerint — mindenképpen a természetes nagy folyókat, a Tiszát, a Dunát, a Drávát, a Szávát kell úgy összekötni, hogy a hajózható csatornarendszer behálózza az egész országot és elősegítse, hogy a magyar gabona az olcsó és gyors szállítás következtében az amerikai és az orosz gabona előtt jelenjen meg a nyugat-európai piacon.

1879-ben ismét emlékirattal fordult a kormányhoz. A kormány egy öttagú bizottságot küldött ki az előterjesztett elgondolás tanulmányozására. E bizottság Türr javaslatait megerősítve a vízi úthálózat fejlesztése érdekében egy állandó vízi pénzügyi alap létesítését szorgalmazta. Erőfeszítése ellenére azonban csupán a Ferenc-csatorna hálózati létesítése sikerült — „a törzs a karok és lábak nélkül” — ahogy ő nevezte.

Türrnek jelentős érdemei voltak több külföldi csatornaépítési munkálat megszervezésében és irányításában. A megfelelő előkészületek után — melyben magyar szakemberek is részt vettek — 1876-ban a kolumbiai kormánytól engedélyt kapott a Darien-földszoros átvágására (ezt a munkát folytatja a későbbi Panama néven ismert részvénytársaság Lesseps vezetésével), majd 1881-ben a görög kormány adott Türr számára megbízást a Korinthoszi-csatorna létesítésére és üzemeltetésére. Nagy érdeklődéssel tanulmá-

Irodalom: Országos Levéltár, Bp.: Türr-iratok. — Türr István Múzeum (Baja): Türr-iratok. — *Goda Béla:* Türr tábornok. Bp., 1825. — *P. Károlyi Zsigmond:* A vízhasznosítás, vízépítés és vízgazdálkodás története Magyarországon. Bp., 1960. — *Faludi Gábor:* Gondolatok Türr István értékeléséhez, Vízgazdálkodás 1968/3. — *Faludi Gábor:* Vázlat Türr István vízgazdálkodási nézeteiről. Földrajzi közlemények, 1974/3. — *Faludi Gábor—Kubátov János:* 150 éve született Türr István. Vízgazdálkodás, 1975/6. és 1976/1. — *Faludi Gábor:* Türr tevékenysége Magyarország gazdasági-műszaki felvirágoztatásáért. Tudomány és Mezőgazdaság, 1976/3.